

ПУБЛІКАЦІЇ

В. І. НЕПРИНА-МИТРОФАНОВА

ПОСЕЛЕННЯ РОЗВИНЕНОГО ТРИПІЛЛЯ НА р. РОСИ

У 1956 р. розвідниковим загоном Інституту археології АН УРСР було відкрите трипільське поселення біля с. Гарбузин Корсунь-Шевченківського району Черкаської області¹. Пізніше, у 1958 р., нові збори матеріалів були проведені тут загоном Кременчуцької експедиції. Внаслідок проведених робіт на поселенні зібрана виразна колекція посуду, яка характерна для розвиненого трипілля.

Посуд представлений різноманітними формами з заглибленим та розписним орнаментом, а також кухонними горщиками з гребінчастим загладжуванням поверхні.

Серед посуду із заглибленим орнаментом є кратероподібні, грушоподібні та біноклеподібні форми. Кратероподібний горщик темного жовтогарячого кольору з домішкою товчених черепашок у глині має добре заглажену поверхню і заглиблений орнамент, який, можливо, був заповнений білою пастою (рис. 1, 3). Його вінця по краю орнаментовані насічками, а нижче — хвилястоподібною стрічкою та пальцеподібними вдавленнями. Плічка та тулуб прикрашені поясом овальних та дугоподібних зображень з пальцевими вдавленнями, облямованих горизонтальними стрічками.

Орнамент вінця цього горщика має прямі аналогії серед кратероподібного посуду Коломийщини II², кришок із Верем'я³ та П'янішкова⁴. Візерунок на плічках горщика у вигляді овалоподібних зображень є на грушоподібному горщику із П'янішкова, але орнамент на ньому не заглиблений, а мальований чорною та червоною фарбами.

Уламок біноклеподібної посудини (збереглася лише одна частина) (рис. 1, 1) орнаментований трьома горизонтальними стрічками врізаних ліній та вертикальними рядами крапкових заглиблень між ними. У глині — домішка товчених черепашок. Колір поверхні чорний. Ця посудина подібна до «біноклів» з Верем'я⁵, з тією лише різницею, що кількість ліній та заглиблень у стрічках і вертикальних рядах орнаменту неоднакова. До неї близька також подібна посудина з Трипілля⁶.

¹ Д. Т. Березовец. Отчет о разведке по р. Роси 1956 г. Науковий архів ІА АН УРСР, 1956/12 б, стор. 14—16.

² Т. С. Пассек. Периодизация трипольских поселений.— МИА, № 10. М., 1949, стор. 67.

³ В. В. Хвойка. Каменный век Среднего Приднепровья.— Труды XI АС, т. I. М., 1901, табл. XXVI.

⁴ M. Himnér. Etude sur la civilisation prémycénienne dans le bassin de la Mer Noire, d'après des fouilles personnelles.— Swiatowit, t. XIV. Warszawa, 1933, стор. 121, табл. XXX, стор. 123, табл. XXXI, 2—6.

⁵ В. В. Хвойка. Вказ. праця, табл. XXVI, 17, 18, 21.

⁶ Т. Пассек. La céramique tripolienne.— ИГАИМК, вып. 122. М.— Л., 1935, табл. XI, 11.

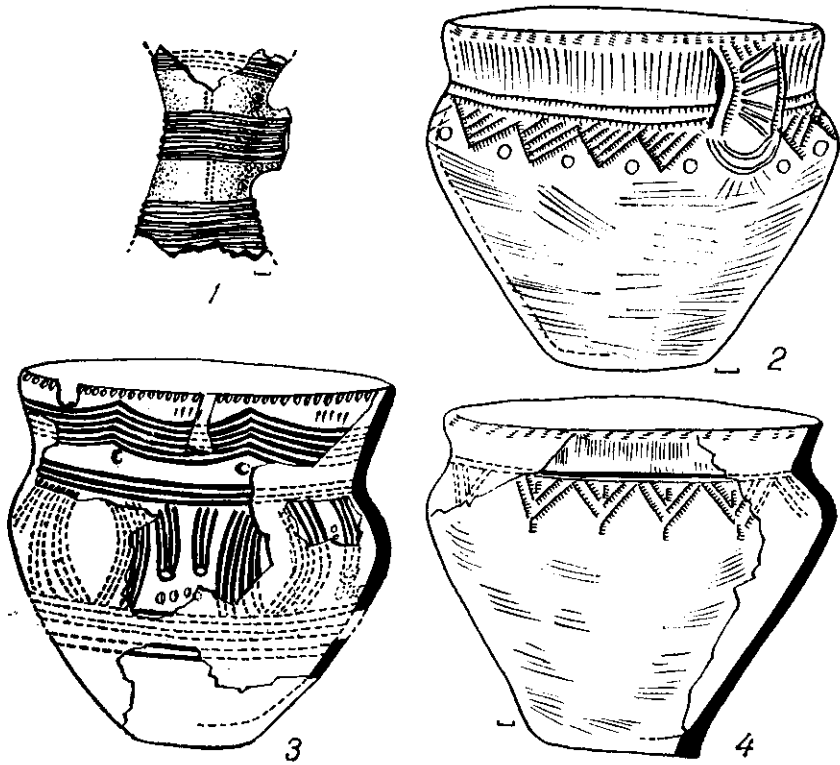

Рис. 1. Кераміка з трипільського поселення в с. Гарбузин.

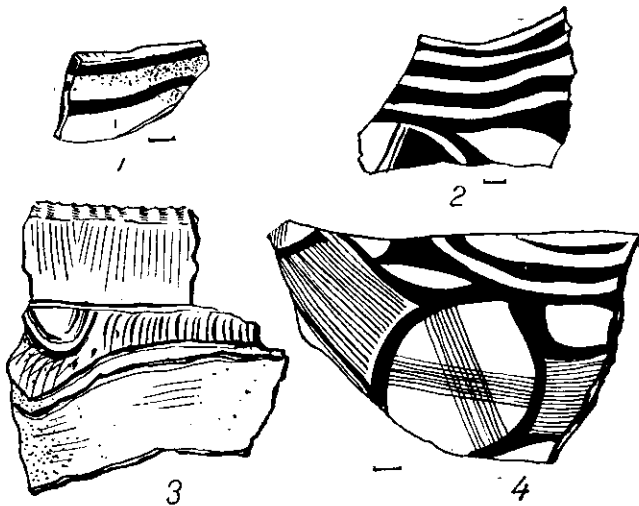

Рис. 2. Кераміка з трипільського поселення в с. Гарбузин.

Група розписної кераміки представлена уламками грушоподібних, кратероподібних та біноклеподібних посудин. Широкі і вузькі лінії нанесені темно-коричневою фарбою по природно червонуватому фону черепка (рис. 2, 1, 2), в одному випадку вузькі лінії утворюють сітку (рис. 2, 4).

Посуд з розписом за складом глини та характером орнаменту подібний до кераміки Володимирівки, Коломийщини II, Петрен та інших пам'яток розвиненого трипільля.

Серед кухонних горщиків майже повністю збереглися лише двоє. По краях вінець вони прикрашені короткими відбитками перевитого шнура, а по плічках — звисаючими трикутниками, також виконаними відбитками перевитого шнура (рис. 1, 2, 4). Уламок вінець третього кухонного горщика прикрашений так само, а по плічках — нешироким поясом з напівовальних фестонів із заглиблених ліній та відбитків дрібнозубчастого штамп, облямований знизу подвійною хвилястою лінією (рис. 2, 3). Подібні кухонні горщики зустрічаються на всіх відомих пам'ятках розвиненого трипілля, але прямих аналогій шнуровій орнаментатії, яка є в прикрашенні кухонного посуду на Гарбузинському поселенні, ми не знаходимо. Подібний спосіб орнаментатії — короткими відбитками «гусенички» — відомий на уламках кухонних горщиків із Кудринців⁷ та Петрен⁸. Появу кухонного посуду з домішкою товчених черепашок і «гусеничним» орнаментом на трипільських поселеннях Т. Г. Мовша пояснює як наслідок культурних контактів трипільців із степовими племенами культури типу Середній Стіг II⁹.

В цілому, аналогії матеріалам Гарбузинського поселення знаходимо в керамічних комплексах поселень Верем'я, Трипілля (культура «А», за В. В. Хвойком), Коломийщини II, Володимирівки, П'янішкова та ін. і відповідно відносимо їх до часу розвиненого трипілля етапу В-II (за періодизацією Т. С. Пассек).

Гарбузинське поселення не є єдиним селищем розвиненого трипілля в басейні Росі. У фондах Інституту археології АН УРСР зберігаються близькі до гарбузинських неопубліковані матеріали з розкопок, проведених В. П. Петровим у 1956 р. біля с. Миколаївки Корсунь-Шевченківського району.

Для кераміки з Гарбузинського та Миколаївського поселень характерне переважання посуду з заглибленою орнаментатією над розписною, що є властивою ознакою для так званого київського угруповання пам'яток розвиненого трипілля; з цією ж групою її зближує тотожність орнаментальних композицій. Все це свідчить про одночасовість і, можливо, про єдине походження пороських та київських пам'яток.

У верхів'ях Росі відоме також поселення раннього етапу трипільської культури на Борисівському городищі¹⁰ (етап А, за Т. С. Пассек).

Деякі уявлення про трипільську культуру у цьому районі на пізньому етапі (С-I) дають матеріали біля сіл Хмельної¹¹, Коночи, Сахнівки¹². Таким чином, матеріали Гарбузинського поселення дозволяють доповнити картину розвитку трипільської культури в басейні Росі, а також скоротити великий хронологічний розрив між пам'ятками раннього і пізнього етапів культури.

Крім того, варто підкреслити, що трипільські пам'ятки Київщини та Поросся, тотожні на етапі В-II, у пізніший час (етап С-I) вже мають певні відміни. Якщо на Київщині на базі пам'яток типу Коломийщини II виникають генетично пов'язані з ними пам'ятки типу Коломийщини I, то в Пороссі ці пам'ятки відрізняються від пам'яток як типу Коломийщини II і Гарбузина, так і Коломийщини I. Матеріали пізніх пороських пам'яток, як зазначала Т. С. Пассек, в цілому подібні до

⁷ Т. С. Пассек. Вказ. праця, стор. 47.

⁸ Э. Р. Штерн. Доисторическая греческая культура на юге России.— Труды XIII АС, т. I. М., 1907, табл. I, 5, стор. 21.

⁹ Т. Г. Мовша. О связях племен трипольской культуры со степными племенами медного века.— СА. М., № 2, 1961, стор. 186—199.

¹⁰ М. Ф. Біляшевський. Борисівське городище.— ТКУ, вип. 1. К., 1926, стор. 1 та ін.

¹¹ Т. С. Пассек. Пороська археологічна експедиція в 1915 р.— АП, т. I. К., 1949, стор. 211.

¹² В. И. Довженок и Н. В. Линка. Археологические исследования на нижней Роси в 1949 г. Науковий архів ІА АН УРСР, 1949/12, стор. 7—8.

побузьких типу Томашівки і Сушківки¹³. На Київщині в цей час значного впливу трипільської побузької культури не відчувається, і цим, можливо, пояснюються різні шляхи розвитку трипільської культури Київщини та в басейні Росі на етапі С-І.

В. И. НЕПРИНА-МИТРОФАНОВА

ПОСЕЛЕНИЕ РАЗВИТОГО ТРИПОЛЬЯ НА р. РОСИ

Резюме

В результате разведочных работ Института археологии АН УССР в 1956, а затем в 1958 гг. получен небольшой, но выразительный материал с поселения развитого триполья, находящегося на р. Роси в с. Арбузино (Гарбузин) Корсунь-Шевченковского района Черкасской области.

Керамический комплекс представлен фрагментами разнообразных по форме сосудов с углубленным и расписным орнаментом, а также кухонными горшками с гребенчатым заглаживанием поверхности. Отличительной особенностью кухонной керамики является орнаментация из свисающих треугольников, выполненных отпечатками палочки, обмотанной шнуром.

Поселение относится к этапу В-II, по периодизации Т. С. Пассек и по материалам аналогично ряду поселений Киевщины и Побужья — Коломийщине II, Владимировке, Веремью и др.

Арбузинское поселение дополняет картину существования и развития трипольской культуры в бассейне р. Роси и позволяет сократить большой хронологический разрыв между памятниками раннего (Борисовка) и позднего (Хмельна, Коноча, Сахновка) этапов культуры.

¹³ Т. С. Пассек. Пороська археологічна експедиція.... стор. 212.